

NACRX001WML9
NACRX001WML9
prvotní identifikátor

Dne: 04.08.2015 Naše značka: NA- 1912-9/04-Vyřizuje/tel.: Šimůnková / 974 847 405
2015

Vaše značka:

ZPRÁVA ZE ZAHRANIČNÍ PRACOVNÍ CESTY

MÍSTO: Berlín, SRN

ÚČEL CESTY: Ochrana osobních údajů v archivních fondech německých archivů (osobní údaje v mladších archivních fondech – ochrana, zpřístupňování a využívání)

ÚČASTNÍCI CESTY: PhDr. Alena Šimánková, Mgr. Vlasta Měšťánková, Mgr. Karolína Šimůnková

ZPRÁVU PODÁVÁ: Mgr. Karolína Šimůnková

NAVŠTÍVENÉ INSTITUCE:

Bundesarchiv Berlin – Lichterfelde, (Finckensteinallee 63, 122 05 Berlin)

Landesarchiv Berlin, (Eichborndamm 115-121, 13403 Berlin)

Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (dále jen BStU), (Haus 7, Ruschestr. 103, 10365 Berlin)

TRVÁNÍ CESTY: 25. 5. – 29. 5. 2015

DATUM VYHOTOVENÍ: 5. 6. 2015

SCHVALUJE: PhDr. Eva Drašarová, CSc., ředitelka Národního archivu

podepsáno elektronicky

ZPRÁVA ZE ZAHRANIČNÍ PRACOVNÍ CESTY

ČÁST VŠEOBECNÁ:

Program byl připraven německými partnery s následujícím itinerářem:

Pondělí, 25. května 2015

Příjezd (vlakem Praha hl. n. – Berlín, hl. nádraží, 6:30 – 11:15), přesun do hotelu, ubytování v odpoledních hodinách v Novum Hotel Ravenna Berlin Steglitz, Grunewaldstr. 8-9, D-12165 Berlin, Tel. +49 30 790 910, ravenna@novum-hotels.de

Úterý, 26. května 2015

Bundesarchiv, Finckensteinallee 63, 12205 Berlin, +49 (0)3018 7770 0
9:30 organizační záležitosti (Herr Christian, Raum 216, -535)
úvod (Frau Weller, Raum 217, -523)
11:00 Právní základy využívání archiválií s osobními údaji (Rechtliche Grundlagen der Nutzung personenbezogener Unterlagen) (Frau Dr. Kleindienst, Ref. G 2, Raum 235 (Dr. Hänger) bzw. 3028)
12:30 oběd
13:30 Prezentace archiválií s osobními údaji (Präsentation personenbezogener Unterlagen) (Frau Hartisch, Ref. AT 2, Raum 3030 bzw. 3028, -391)

Středa, 27. května 2015

Landesarchiv Berlin, Eichborndamm 115-121, 13403 Berlin, +49 (0)30 90264 0,
Od 10:00 Prezentace archivu a jeho archivních fondů, praxe zpřístupňování archiválií s osobními údaji - Dr. Regina Rousavy s kolegou

Čtvrtek, 28. května 2015

Bundesarchiv, Finckensteinallee 63, 12205 Berlin, +49 (0)3018 7770 0,
Besprechungsraum 4075
9:30 Praxe využívání archiválií z období bývalé NSR (Benutzungspraxis bei BRD-Unterlagen) (Fr. Meiburg, Ref. B 1b, Raum 102, -480)
11:00 oběd
12:30 Praxe využívání archiválií z období bývalé NDR (Benutzungspraxis bei DDR-Unterlagen) (H. Christian, Ref. DDR 1, Raum 216, -535)

Pátek , 29. května 2015

BStU, Haus 7, Ruschestr. 103, 10365 Berlin, +49 (0)30 23 24-6699, -6100 (Fr. Börnge) bzw. -6611 (H. Dr. Jedlitschka)

10:00 Frau Salamon, Leiterin der Abteilung AR; Herr Dr. Jedlitschka, Frau Börnge – seznámení s Úřadem, archivní fondy bývalé Stasi, praxe zpřístupňování a nahlížení do těchto specifických archiválií, anonymizace osobních údajů ve filmových, zvukových a ostatních archiváliích, prohlídka muzea Stasi, ochrana osobních údajů v muzejní praxi

14:00 Konec programu, odjezd v odpoledních hodinách (vlakem Berlin, hl. n. – Praha, hl. n., 16:48 – 21:25)

ČÁST ODBORNÁ:

26. 5. 2015 jsme zahájily naši návštěvu v berlínské pobočce Bundesarchivu.

Nejdříve jsme byly přijaty p. Karstenem Kristianem, který měl na starosti náš pobyt v Berlíně a pak jsme zahájily odbornou část s paní Weller, která nás seznámila velmi stručně s historií budovy a areálu Spolkového archivu v Berlíně - Lichterfelde a ostatních poboček a plány na rekonstrukci budov a areálu. Provedla nás malou expozicí věnovanou tomuto tématu. Následovala prohlídka několika depozitářů v nové depotní budově. Vstupní rampa nové depotní budovy byla oddělena zásuvnými vstupními dveřmi, není tedy volně přístupná zvenčí. Dále jsme zjistily, že archiv nedisponuje vlastní dezinfekční komorou a dezinfekci kontaminovaného materiálu v případě nutnosti nechává provádět prostřednictvím externích dodavatelů. Následovala vlastní návštěva depozitářů. V celé depotní budově jsou mechanicky posuvné regály s výkonným mechanickým posunem. Krabice jsou ukládány po 2-3 naležato s jednoduše otvírací přední stěnou, každá z krabic je označena číselnými kódy a taktéž složky jsou označeny číselnými kódy a signaturou (jednalo se o moderní poválečné fondy veřejnoprávních původců bývalé NDR). Obsluha materiálu je realizována prostřednictvím elektronické evidence, kdy obslužný pracovník Spolkového archivu připravuje materiál za pomoci el. evidence a čtečky kódu. Depozitáře mají automatické zapínání/vypínání světla. Klimatizace využívá přirozené cirkulace vzduchu, v objektu jsou za tím účelem v plášti umístěny větrací otvory. Každý z depozitářů v nové budově má dvě únikové cesty pro případ havarijní situace. Depozitáře jsou vybaveny malými sklápěcími stolky pro dílčí přípravu materiálu. Nahlédly jsme do fondu Ministerstva kultury NDR, části povolování vydávání knižních titulů (cenzura tisku). Materiál byl foliován za pomoci číselného razítka s automatickým posunem. Spisy byly ve vynikajícím stavu. Kolegové připravili na ukázkou spisy k českým autorům (Hašek atd.). Dle sdělení p. Weller jsou zpřístupňovány pouze zpracované materiály, nezpracované materiály zcela výjimečně.

Poté jsme pokračovaly v jednání s paní Theklou Kleindienst z referátu G2, který se věnuje právním záležitostem provozu archivu, zejména s ohledem na zpřístupňování archiválií a dokumentů a ochranu osobních údajů. Z kontextu jsme vyrozuměly, že jsou

konzultačním místem při přípravě nového archivního zákona (Bundesarchivgesetz). Tento by mohl být přijat v časovém horizontu cca 2 let, měl by opět důkladněji řešit problematiku zpřístupňování a ochranu obecně, ale zároveň by měl zůstat uživatelsky příjemný a srozumitelný ve srovnatelném rozsahu jako současný platný zákon. Jako východiska pro právní předpisy v oblasti archivnictví nás kolegové seznámili s evropskými směnicemi o dalším využívání informací ve veřejném sektoru a ochraně osob a zpracování jejich údajů při zpracování archiválií. S velkým napětím se očekává novelizace jedné ze směrnice, jejíž přímá účinnost bez nutnosti implementace prostřednictvím národní legislativy může zcela změnit pravidla pro zpřístupňování archiválií s osobními údaji.

Dle sdělení kolegů jsou informace o fondech na internet umístěovány pouze v případě fondů zcela bezproblémových a z hlediska ochrany údajů a lhůt závad prostých materiálů. Spolkový archiv vychází obecně z toho, že obecné „vyvěšení“ na internetu může znamenat ztrátu možnosti ovlivnit další využití, což by v případě osobních a jiných chráněných údajů představovalo značný problém. Samostatný okruh problémů představují materiály v meziarchivu, které z hlediska zákona nejsou archiváliemi, takže je s nimi nakládáno nikoliv podle archivního zákona ve smyslu ochranných lhůt a ochrany některých informací v archiváliích, ale podle zákona o ochraně osobních údajů (Datenschutzgesetz). Byla zmíněna ochrana dopisů v archivních fondech v souvislosti s poštovním tajemstvím, např. dopisů v soukromých fondech předaných k uložení, kdy jsou podmínky upraveny v příslušné smlouvě, v úředních fondech jsou dopisy nepřístupné. Odpovědnost za případná práva z autorského zákona v případě neznalosti autora (neznámý autor) obdobně jako Národní archiv přenášejí na badatele, kterého na fakt možné existence autorských práv upozorňují a samozřejmě neudělují žádný souhlas s publikováním, veškerou komunikaci mezi autorem a nástupci nechávají na badateli. Z hlediska zpřístupňování archiválií s osobními údaji hraje podstatnou roli postavení osoby, které ochrana svědčí, ve veřejném životě. Nicméně neexistuje žádná přesnější metodika, v jaké funkci či postavení se daná osoba musela pohybovat, aby k prolomení ochrany došlo. V podstatě rozlišení závisí na úvaze archivu. Rozlišení zpřístupnění podle postavení osoby se týká i materiálu z období Třetí říše. Obecná ochranná lhůta pro veškerý archivní materiál je podle Spolkového archivního zákona na archivní materiál 30 let od doby vzniku. Ochrana osobních údajů s výše výjimkou veřejně činných osob se odvíjí 30 let od smrti nebo 110 let od narození v případě, že datum smrti není známo. Zákon obsahuje vlastní lhůtu pro zpřístupňování zdravotnické dokumentace, a sice 60 let od doby jejího vzniku. Uvažují i o zkrácení výše uvedených lhůt na 10 let po smrti a 50 let od narození. Obecně je zpřístupnění vázáno na mechanismu případného zkrácení ochranné lhůty, ke kterému může dojít z několika v zákoně uvedených důvodů, mj. souhlasem dotčené osoby nebo z důvodu vědeckého bádání. Vědecké bádání není v zákoně definováno a je Spolkovým archivem vykládáno v nejširším slova smyslu. Nicméně formuláře žádostí o zpřístupnění osobními údaji zatížených archiválií jsou velmi **detailní s přenosem odpovědnosti za zveřejněné údaje na badatele**, přičemž zákonné zmocnění k formulářům a přenosu odpovědnosti je velmi obecné. Dle sdělení p. Kleindienst existují dva soudní rozsudky, ve kterých byl Spolkový archiv obviněn z neoprávněného přenosu této odpovědnosti na badatele, ke kterému dle žalobců nebyl dostatečně právně legitimován, nicméně oba spory skončily rozsudkem ve prospěch archivu, takže v současné době je

„formulářový přenos odpovědnosti“ bez výslovné zákonné legitimace považován za dostatečně legitimní a legální. Zároveň jsme byly seznámeny s několika mediálně v Německu známými kauzami, kdy zpřístupnění osobních údajů v archiváliích řešily německé soudy.

Dále jsme byly seznámeny s některými typy archiválií, při jejichž zpřístupňování je obzvlášť náročné rozhodování o ochraně osobních údajů. Typicky tzv. „Euthanasieakten“, kdy existuje rozsudek, kterým bylo vyhodnoceno zpřístupňování těchto spisů jako nezákonné, na základě čehož bylo zpřístupňování těchto spisů radikálně omezeno. Dle zákona mají prošlé ochranné lhůty. Nicméně se archiv následně dostal pod tlak badatelské veřejnosti, kdy zejména vědci poukazují na to, že dochází k faktickému druhému závažnému porušování práv těchto obětí nacismu, které byly nejen režimem zavražděny, ale v konečném důsledku o nich nelze ani psát, takže mají definitivně upadnout v zapomnění (dvojitá vražda). Obdobný problém se vyskytuje u spisů o úmrtí kojenců z období bývalé NDR, kdy bylo zjištěno, že v některých případech jsou spisy fakticky jen zástěnkou a v některých případech kojenci nezemřeli, ale byli dáni k adopci. Žádosti sourozenců nebo dalších osob v těchto případech jsou rozhodovány zcela ad hoc, protože v tomto případě vždy, při jakémkoliv rozhodnutí (odmítnutí nahlížení/umožnění nahlížení) dojde k porušení práva některé z dotčených osob (matka, dítě, sourozenci).

Zásadní informací je, že **v badatelně nelze pořizovat reprodukce za použití vlastního zařízení**, nicméně zvažují změnu, která bude ovšem možná jen u zcela neproblémových archiválií. Badatel si nemůže v žádném případě odnést neanonymizované kopie archiválií. I v případě, kdy jsou např. pro vědecké účely předloženy neanonymizované archiválie, a dotčený badatel podepíše všechny formuláře a také přijme odpovědnost za případná zveřejněná data, nejsou mu vyžádané kopie poskytovány v neanonymizované podobě. Archiv argumentuje ztrátou kontroly nad dalším osudem a publikováním těchto osobních dat.

Následně jsme pokračovaly prezentací dr. Hartisch z referátu AT2, který se věnuje zpracování archivních dat v archivních evidencích. Byly jsme seznámeny se systémem BASYS a také s pomocným systémem Invenio, který vytěžuje informačně hlavní databázi BASYS. Systém Invenio má vícestupňovou přístupnost, **nejméně dostupných informací je pro badatele přes internet**, více je přístupné badateli v badatelně a samozřejmě úplná informace je přístupná zaměstnanci archivu. Informace o archiváliích blokových z důvodu ochranných lhůt nejsou v žádném případě přístupné badateli přes internet. Paní Hartisch považuje za problém, že badatel je v takovém případě systémem v případě lustračního vyhledávání chybně informován o tom, že se daná osoba v archivních fondech nenachází, místo správnější informace o pozitivní lustraci a omezeném přístupu. Systém je detailně nastaven na různé druhy omezení zpřístupnění archiválií z důvodu neprošlých ochranných lhůt (Schutzfristen) a související ochrany údajů. Invenio funguje mj. jako centralizovaný jmenný rejstřík všemi fondy ve správě Spolkového archivu. Přes Invenio jsou také zpřístupňovány digitalizáty, ale jen ve velmi omezeném množství (neproblémové) z důvodu různých ochranných lhůt. Na oddělení A2 pracuje celkově 12 osob, které se věnují jen obsahu informačních systémů a poskytují správcům fondů odborný servis k doplňování informací do těchto databází. Jen pro informaci uvádíme, že další oddělení A3 se věnuje digitalizaci, ovšem

nikoliv ve smyslu vlastní digitalizace či kopírování dokumentů, ale metodiky a vlastního zpřístupňování digitalizátů. Zpřístupňování se zde věnuje 6 osob.

27. 5. 2015

V 10 hodin jsme zahájily návštěvu v Zemském archivu v Berlíně (Landesarchiv Berlin), kde nás přivítala dr. Regina Rousavy vedoucí referátu II. V úvodu jsme si vyjasnili gesci spolkového archivního zákona na činnosti Zemského archivu, kdy se některá ustanovení spolkového zákona používají pro fondy ústřední státní správy uložené v Zemském archivu. V případě rozdílného řešení obdobných témat má zemský archivní zákon přednost před spolkovým archivním zákonem. Pokud jde o ochranu osobních údajů na zemské úrovni, je upravena v každé zemi jinak. Obecně lze říci, že výchozí je 30letá lhůta od doby vzniku pro zpřístupnění. Na rozdíl od Spolkového archivu nemůže Zemský archiv využívat služeb tzv. meziarchivu „Zwischenarchiv“, který není v berlínském zemském archivu a obecně u zemských archivů zřízen, což je archiváři Zemského archivu hodnoceno negativně. 30letá lhůta počítaná od doby vzniku dokumentu znamená často, že při předání dokumentů do archivu starých a starších třiceti let, jsou tyto dokumenty/archiválie fakticky okamžitě přístupné badatelům. Snaží se zpřístupňovat prakticky vše, ale až na výjimky nezpřístupňují nezpracované. Vedení archivu zastává názor zpřístupňovat co nejvíce. Přednostně byly zpracovány materiály NDR, kde vznikl a přetrvává velký zájem badatelské veřejnosti.

Zemský archivní zákon používá obecnou 30letou ochrannou lhůtu, 10 let po smrti (a to bez dalšího souhlasu příbuzných) nebo 90 let od data narození. Dále mají možnost využít obecnou 70letou lhůtu v případě, že není známo datum úmrtí ani datum narození. Stejně jako ve Spolkovém archivu se odpovědnost za zveřejnění přenáší na badatele. Pokud má zájem nahlédnout do materiálů s chráněnými údaji před uplynutím lhůt, je na badateli, aby si obstaral souhlas dotčené osoby. Lhůty mohou být v případě souhlasu zkráceny. V případě vědeckého využití platí stejně, že odpovědnost nese badatel, který má při publikační činnosti získaná data anonymizovat. Pobytové přihlášky, které jsou v Zemském archivu uloženy, nejsou badatelům zapůjčovány a to ani v kopii, v případě zájmu je vyhotovován placený výpis. „Meldegesetz“ (srv. Zákon o evidenci obyvatelstva) obsahuje vlastní ochrannou lhůtu a sice 50letou. „Meldegesetz“ je zatím jen na úrovni zemského zákona, ale počítá se s přijetím zákona na spolkové úrovni. Cena výpisu z evidence obyvatel se pohybuje cca 10 Euro za 1 osobu a výpis z matriky 30 Euro za 1 osobu. Byly jsme opět seznámeny s mediálně známými kauzami, které v některých případech skončily u soudů v neprospěch archivů. Argument o „veřejnosti a známosti osoby“ nemusí být např. dostačující pro zpřístupnění citlivých zdravotních informací (např. psychiatrický chorobopis). Při předložení archiválií, kterým se na žádost badatele zkracuje lhůta, podepisuje badatel převzetí odpovědnosti, dokonce může být vyžádáno archivem i případné zničení pořízených kopií po skončení jeho výzkumného projektu. Archiv může také pořízení kopií zcela zamítnout. Obecně platí zákaz fotografování. Archiv se také obecně brání zasílání kopií prostřednictvím e-mailu bez přítomnosti badatele v archivu (doslova cituji „**nejsme e-Bay**“). V mailových žádostech nicméně není vyžadován elektronický podpis, ale jinak požadují kopii identifikačního dokladu a akceptují i sken přímo

vlastním podpisem signované žádosti (sic). Pokud badatel objedná archiválie do 11 hodin, může mít materiál připraven již ten den odpoledne. Může si objednat na jeden den maximálně 10 jednotek (menší než archivní krabice). Materiál není foliován. Nicméně materiály z období NDR jsou již ze spisového oběhu adjustovány sešitím do vazby, čímž se výrazně eliminuje možnost případné krádeže. Badatelské žádosti jsou po třech letech skartovány. Zůstává jen badatelský list a informace v elektronické evidenci. Informační systém (Augias) je dvoustupňový, přístupný v badatelně. Běžně může badatel ze systému dostat jen informaci o volných a z hlediska ochrany údajů a uplynulých lhůt neproblémových fondech. Vyhledávání je opět možné i podle jména, takže databáze funguje fakticky jako jmenný rejstřík (s výhradou - co bylo do databáze vloženo, jen to je možné najít). Pomůcky byly zdigitalizovány (přepis, skenování apod.) prostřednictvím různých projektů využívajících nezaměstnaných, nicméně tito neodborní pracovníci byli využíváni skutečně jen na přepisy a práci se stávajícími archivními pomůckami, nepracovali s fondy obsahujícími osobní údaje. Do problému ochrany osobních dat se promítá i spolkový občanský zákoník. Ve věci ochrany práv podle autorského zákon povolují publikování jen těch věcí, ke kterým archiv drží autorská práva. Pokud není zřejmé, komu autorská práva patří, tj. např. není znám autor, Zemský archiv publikování nepovoluje a materiál v tomto smyslu k publikaci neposkytuje. Je možné jen nahlížet. V případě jakéhokoliv rozhodnutí archivu je možné se proti němu odvolat zpět k archivu, který může námitce vyhovět. V případě, že badatel je i s odvolacím rozhodnutím nespojen, může se obrátit na soud. Dále nás kolegové seznámili s problematikou nahlížení do soudních a notářských spisů. Tyto konkrétní spisy byly uloženy do archivu formou zápůjčky. Následně ale začaly být původcem aplikovány ochranné lhůty vyplývající ze specializovaných právních předpisů. Za této situace Zemský archiv upřednostnil vrácení spisů původci. Jen letmo jsme narazili v diskuzi na téma digitálních archiválií a digitálního archivu. Zemský archiv nemá zřízen digitální archiv a vesměs ani neukládá elektronické dokumenty. Využívají metodiku „Domea“ a vytipovali formáty schopné trvalého uložení. Nicméně k předávání elektronických dokumentů k trvalému uložení do archivu zatím nedochází, zřetelně byl vidět jistý distanc k elektronickým dokumentům. Digitalizaci vnímají zatím jako pouhé navýšení badatelského a uživatelského komfortu. Digitalizáty nejsou považovány za bezpečnostní kopie. Nicméně v rámci diskuze kolegové přiznali, že s nárůstem digitalizace se zmenšila kapacita pro mikrofilmování, které ale jinak upřednostňují. Trvalé uchování a badatelské zpřístupňování jsou vnímány jako dva rozdílné cíle. U nových dokumentů předávaných do archivu jako archiválie platí, že úřad musí potvrdit před předáním do archivu informaci o existenci ochranných lhůt a chráněných údajů. Navíc osoby dotčené nově vyplňují u úřadu souhlas s nakládáním s osobními údaji.

28. 5. 2015

Ve čtvrtek jsme pokračovaly naší návštěvou ve Spolkovém archivu, kde p. Anette Meiburg a p. Karsten Christian připravili prezentaci k tématu „Využívání spisů s osobními údaji – uživatelská praxe ve fondech NDR a NSR“. Upřesnili, že spisy úřadů od jejich uložení u úřadů až po uložení v meziarchivu se řídí zákonem o svobodném přístupu k informacím. Jakmile dojde k přehodnocení spisových materiálů na archiválie, začíná platnost archivního

zákona a jeho postupů, včetně lhůt. Podle §5 odst. 8 Spolkového archivního zákona platí, pokud instituce nepředá akta po uplynutí do archivu, zpřístupňují se po uplynutí 30leté lhůty v instituci podle Spolkového archivního zákona. V současné době probíhají diskuze o potřebě novelizace obou právních předpisů (spolkového archivního zákona a zákona o svobodném přístupu k informacím). V meziarchivu jsou spisy ještě fakticky v pravomoci původce. Archiválie v archivu se stávají kulturním dědictvím, takže je nutné splnit zvláštní požadavky na uložení, kdy spolkový archiv musí zajistit fyzické uchování, ale také zároveň přístupnost. Obecně platí, že archiválie již nejsou úřadům zapůjčovány zpět, případné požadavky v tomto směru byly eliminovány perfektním servisem při nahlížení, takže nakonec i původci vnímají jako pozitivum přednosti odborného a technicky vyhovujícího uložení v archivu. Právo nahlížet je pro původce upraveno přímo ve spolkovém archivním zákoně. Každý **původce může z moci úřední nahlížet před uplynutím ochranné třicetileté a dalších lhůt do svého vlastního materiálu**, nikoliv jako u nás napříč fondy „státních“ původců. Spolkový archiv má vlastní pracoviště pro utajované archiválie, takže fakticky funguje jako bezpečnostní archiv. S tím, že informovanost o tom, které spisy byly odtajněny je velmi dobrá, příslušné úřady se obesílají výčtovými listy odtajněných spisů. Jako další případ judikátu, který řešil nahlížení do spisů v souvislosti s autorským právem a ochranou poštovního tajemství, uvedli kolegové kauzu Günthera Grasse.

Obecně bylo konstatováno, že přístup k archivnímu dědictví je právo každého, jakmile archiváliím uběhnou ochranné lhůty. Nicméně se archiválie nepředloží, jsou-li ohroženy **důležité veřejné zájmy** – například utajované dokumenty, byly by dotčeny **oprávněné zájmy třetích osob**, byl by **ohrožen fyzický stav archiválií, pravomocné námitky úřadu (původce), důvěrnost materiálu** podle dalších právních předpisů.

Obecně platí ochranné lhůty podle Spolkového archivního zákona (BAG)

- 1) Obecná třicetiletá od doby vzniku pro všechny úřední spisy (může být zkrácena se souhlasem úřadu – což se děje na žádost archivu téměř automaticky, jen výjimečně se úředník před udělením souhlasu ke zkrácení lhůty přijde na spis podívat. Spolkový archiv považuje třicetiletou lhůtu za velmi důležitou z hlediska původců, domnívají se, že by úřady v případě jejího zkrácení přestaly vkládat důležité materiály do spisů, které by byly fakticky velmi brzy obecně přístupné veřejnosti). O spisech NDR rozhoduje Spolkový archiv, který je ze zákona právním nástupcem v oblasti spisového materiálu organizací NDR. Některé zemské archivní zákony mají lhůtu ovšem obecně kratší, např. 10 let.
- 2) Dále platí, že **každá žádost k nahlížení do osobních údajů je posuzována vždy ad hoc znovu a znovu**, bez ohledu na předchozí posouzení, protože v mezičase mohlo dojít ke změně hodnocených parametrů.
- 3) 30 let od smrti nebo 110 let od narození (lhůty je možné zkrátit souhlasem dotčené osoby, případně za určitých okolností pro vědecké účely nebo k uspokojení oprávněných požadavků).
- 4) Zvláštní ochranná lhůta pro některé typy tajemství – 60 let od vzniku spisu, nelze zkrátit a platí i pro daňové, bankovní, obchodní, provozní a sociální tajemství.

Výchozí stanoviska zpřístupnění podle osoby žadatele o nahlížení:

- 1) Poškození – za trvání obecné ochranné lhůty má poškozený právo na přiložení svého vlastního vyjádření k případu. Postup podle 4 odst. 2 (BAG). Difamující spisy se zdráhají předložit i postiženému. Pokud se ptá postižený nebo jeho nástupce, obecně se spisy poskytují v průběhu ochranné 30leté lhůty, pokud jde o obecné nahlížení nebo vědecké nahlížení, žádají příslušné ministerstvo o zkrácení lhůty. Dotčené osoby neplatí poplatky.
- 2) Příbuzní – musí doložit alespoň kopií osobních dokladů příbuznost, pokud je osoba mrtvá, lze předložit, pokud není, je nutné si vyžádat její souhlas nebo anonymizovat/začernit a stává se, že nedostanou souhlas, protože dotčená osoba výslovně nechce, aby se její potomci seznámili s její minulostí. Je ovšem nutné zdůraznit, že **souhlas osoby až na drobné výjimky obstarává vždy badatel. Při neexistenci centrální evidence obyvatel (vedena na zemské úrovni, což znemožňuje centrální vyhledávání), nelze zjišťovat adresy.**
- 3) Samostatnou kapitolu představuje nahlížení soudů, státních zastupitelství a úřadů sociálního zabezpečení. Nahlížení, či kopie se poskytují, ale jen v nezbytném rozsahu. Protože kopírování probíhá přes externí firmu, platí pořízení těchto kopií u těchto konkrétních žadatelů Spolkový archiv ze svého rozpočtu.
- 4) Vědecké, historicko-politické vzdělávání a publicistika.

Pokud jsou poskytovány **kopie, jak pro vědecké účely, tak dotčeným osobám, jsou tyto kopie anonymizovány a to i tehdy, jsou-li v badatelně předloženy v neanonymizované podobě.** Archiv argumentuje ztrátou kontroly nad jejich dalším zveřejněním.

V rámci diskuze padl dotaz na organizaci vyřizování žádostí, které procházejí při zpracování vícero odděleními. Vesměs platí, že spis je postupován z jednoho oddělení do druhého, přičemž iniciační oddělení je uvedené v čísle jednacím. Toto oddělení také vyhotovuje celou finální odpověď. Žádost není vyřizována v odděleních souběžně. První reakce archivu na podání následuje cca do 4 týdnů, nicméně další jednání, vyžádání dokladů, vyúčtování apod., vyřízení spisu prodlužuje v řádu měsíců.

Příklad: Zvláštní agendu tvoří spisy k péči o mladistvé v bývalé NDR. V současné době existují různé spolky/občanská sdružení, které těmto poškozeným pomáhají při uplatňování nejrůznějších náhrad, disponují často plnou mocí. Archiv se ovšem snaží vždy jednat přímo s poškozeným. Občas dochází ještě k dalšímu druhotnému přenosu oprávnění k nahlížení od spolků/občanských sdružení k dalším osobám, tato další přenesená oprávnění však již nejsou archivem akceptována.

Archiválie jsou přednostně předkládány v mikrofilmech, pokud existují.

Jako pojistka proti předložení archiválií s chráněnými údaji jsou ještě v badatelně uloženy tzv. Indexliste, tj. soupisy fondů, z nichž nelze pořizovat bez stanoviska správcovského oddělení kopie. Technická obsluha badatelných žádostí o kopie s těmito indexlisty porovnává. Anonymizace není prováděna digitálně, ale stejně jako v Národním archivu prostřednictvím dvou papírových kopií. I podle zkušeností německých kolegů

zůstávají údaje na první kopii po anonymizaci čitelné, proto je pořizována druhá kopie z kopie, kde je teprve anonymizace dostatečně zajištěna.

29. 5. 2015

Úřad pro dokumenty bývalé Stasi (BStU)

Poslední den našeho pobytu jsme navštívily Úřad pro dokumenty bývalé Stasi (BStU). Tento úřad se při zpřístupňování a správě fondů řídí vlastním zákonem. Kromě centrály v Berlíně, která sídlí v prostorách bývalého ministerstva pro státní bezpečnost spolu s některými dalšími státními úřady, má další územní pobočky kopírující původní územní síť Stasi. Úřad zahájil projekt na digitální anonymizaci a sice v elektronických kopiích ve formátu PDF/A, kde uvažují o možnosti jakéhosi „vystřihování“ míst určených k anonymizaci. Zatím jsou vytvářeny jen uživatelské kopie, pokud uživatel dostane kopie k nahlížení, jsou následně zničeny. Kopie jsou v případě anonymizace vyhotovovány dvakrát, protože po první anonymizaci jsou stále čitelné.

Také jsme navštívily pracoviště pro přípravu audio a video materiálů Stasi, které provádí mj. anonymizace osobních údajů v těchto typech archiválií. Digitální kopie se zde často stávají originály zejména v případě zvuků, pokud jde o technicky problematické původní nosiče, které lze z důvodu značného poškození přehrát pouze jednou. Tyto jsou již samotným přehráním zničeny a archiválií se následně stává digitalizát. V rámci diskuze jsme se dozvěděly, že v instituci spravují také nitrátové filmy (které ovšem, pokud byly identifikovány, jsou uloženy ve specializovaných depozitářích filmového oddělení Spolkového archivu). Dále mají problémy s acetátovými filmy, které byly bývalou Stasi používány až do konce 70. let minulého století. V instituci spravují cca 1,7 milionu fotografií, nepočítají se fotografie vlepené do spisů a 27 tisíc zvukových záznamů. Pracují až s deseti filmovými formáty. V roce 2007 byla zahájena digitalizace filmů, doposud jsou asi v jedné třetině. Filmy digitalizují sami i prostřednictvím externí firmy. **Anonymizace údajů je při zpřístupňování důsledně prováděna i ve filmovém materiálu**, kdy jsou obličejové některých filmovaných osob „rozčtvěrkovány“. Nejsou anonymizovány např. úřední osoby – např. obličejové policistů apod. Ve filmech **jsou anonymizovány i dobové SPZ vozidel**. Taktéž jsou **anonymizovány zvukové záznamy**. Videokazety před digitalizací čistí. Při zpřístupnění filmů vybírají poplatky – cca 50 centů za minutu, ale poškození nebo veřejnoprávní televize (ZDF) neplatí nic. **Materiály, které Stasi získala nelegálně i podle tehdejších zákonů, platných v NDR – nelegální odposlechy, nelegálně otevřené dopisy, nejsou přístupné**. Nicméně zůstávají uloženy pro případné využití ve vzdálené budoucnosti. Dopisy získané Stasi neoprávněně může z důvodu ochrany listovního tajemství dostat pouze pisatel a adresát. Vlastní evidence dopisů byla na některých pobočkách Stasi zničena. V centrále se zachovala. Dopisy zůstaly uloženy v některých případech v originálu, v jiných případech pouze v kopiích na kinofilmu, podle toho, zda Stasi dopis adresátovi po přečtení odeslala či jeho existenci rovnou zatajila a dopis uschovala.

Jako příklad judikátu kolegové uvedli kauzu „Helmuth Kohl“ – i když jde o veřejně činnou osobu, nelegální odposlechy Stasi k jeho osobě, které se vztahovaly k jeho soukromému a intimnímu životu a byly publikovány, byly dle rozhodnutí soudu publikovány neoprávněně.

Plán digitalizace je postaven v první řadě na nejužívanějších fondech a materiálech, takže fakticky vychází z aktuální badatelské poptávky, která je samozřejmě proměnlivá v čase. Jejich tzv. digitální archiv funguje jako uložisko pro digitalizáty filmů. Ročně zpracovávají cca 80.000 žádostí, což je násobně více než kolik zpracovává Spolkový archiv. Spravují cca 100 km materiálu, v berlínské centrále zhruba polovinu. **Při objemu materiálu nepředpokládají, že by byly v budoucnu všechny materiály digitalizovány.** Jinak se podílejí i na projektu uložení zásadních a významných archiválií v podobě mikrofilmu do štol u Freiburgu.

Obdobně jako ve Spolkovém archivu rozlišují nahlížení pro výzkum a vědecké účely, media, soudy, policii a při osobním nahlížení. Lhůtu na přípravu mají až 12 týdnů, do počtu 75 stran posílají poštou domů, obětem bezplatně, osobě perzekvující zpoplatněně. Neuznávají dotaz „zvědavého“ občana. **Materiály před předložením musí důkladně pročíst a anonymizovat podle žadatele a typu materiálu.** Lustrace probíhá v materiálech centrály a jednotlivých zemských poboček, vybraný materiál je následně posuzován v centrálním pracovišti v **Berlíně**, kde je **zaměstnáno jen na této konkrétní „pročítací“ agendě 60 osob.** Jinak centrála v Berlíně zaměstnává cca 300 osob.

K materiálům Stasi se zachovaly dvě kartotéky (karty s číselným označením 16 a 22) – první je abecední řada podle jmen, na kartě je uvedeno číslo, které odkazuje do druhé řady. Dále je na kartě druhé řady uvedeno číslo konkrétního spisu. Spisy samy byly vedeny v číselných řadách v rámci jednotlivých ročníků. Kartotéky existovaly v elektronické podobě, ale byly z důvodů bezpečnosti/nebezpečnosti tohoto formátu a jeho snadné zneužitelnosti v této podobě zlikvidovány. Úřad v současné době připravuje projekt nové digitalizace s tím, že kartotéka bude naskenována a následně vedle toho ještě samostatně přepsána. Nemají v úmyslu v tomto případě použít OCR, protože karty v některých polích obsahují automaticky „nečitelné údaje“. Karet je cca 40 a 5 milionů v obou řadách, jsou uloženy v depozitářích s přísně regulovaným přístupem. Pro srovnání kolega uvedl příklad digitalizace kartotéky NSDAP, která je následně ošetřena prostřednictvím OCR, nicméně stejně musí následovat kontrola výstupu, což je časově téměř stejně náročné jako samotný přepis. **Digitalizovanou kartotéku Stasi budou užívat pro vnitřní potřebu při nahlédací agendě a nemají v žádném případě v úmyslu vystavit ji on-line či jinak zpřístupnit veřejnosti.**

Při zpřístupňování se ve svazku spolupracovníka důsledně začerňují třetí osoby. Jsou zpřístupňovány i osobní spisy příslušníků Stasi pro účely vědy a pro media, nicméně musí zdůvodnit žádost a údaje třetích osob v těchto spisech jsou taktéž důsledně anonymizovány.

Spisy Stasi nejsou příliš zpochybňovány, obecně se bere Stasi jako systematicky organizovaná a „věrohodná“ instituce. Podepsané závazky jsou tudíž soudy vnímány vesměs jako nezpochybnitelné. Byly uvedeny kuriózní případy badatelů/žadatelů, kteří svůj podepsaný závazek namísto zničili (v jednom případě snědl), v jiném případě byl podepsaný

závazek zlikvidován na toaletě. Spisy jsou profoliované a sice nově. Každá složka je od jedničky. Při vracení od badatele jsou důsledně kontrolovány.

Jinak také dochází k přenosu odpovědnosti na vědecké pracovníky v případě zpřístupněných osobních údajů, stejně jako ve Spolkovém archivu mohou vědečtí badatelé nahlížet do neanonymizovaných originálů, vyžádané kopie jsou ovšem anonymizovány. **Vědecký zájem musí být zdůvodněný, musí jít o vědeckého pracovníka** existující instituce **a je vyžadováno potvrzení**. V případě studentů je vyžadován již určitý stupeň vzdělání a odborné průpravy při práci s těmito typy materiálu (takže zpřístupňují např. pro účely seminárních prací, diplomek, rigorozních prací), ale zdaleka ne „každému studentovi“. Zvláštní typ materiálu v tomto archivu vyžaduje jistý stupeň znalostí a schopnosti odborně erudované komparativní práce. Jinak je k dispozici tzv. vzdělávací oddělení, které má za úkol mj. i seznamovat laickou veřejnost s archiváliemi Stasi, pro perzekvované je k dispozici psycholog. Badatelna je v budově na Alexanderplatzu (kapacita pro cca 24 badatelů, bez kamerového systému) a jednou badatelnou s menší kapacitou pro zvláštní nahlížení disponuje i sídlo Úřadu na Ruscherstrasse 103.

Závěrem uvádíme, že návštěva proběhla ve všech třech archivech ve velmi přátelském duchu, byla z německé strany výborně zorganizovaná. Námi předem avizované téma kolegové akceptovali a zároveň se na naše dotazy předem připravili. Vzhledem k tomu, že jde o v obou zemích v současné době velmi aktuální téma, byla výměna zkušeností pro nás mimořádně přínosná a také němečtí kolegové projevovali více než zdvořilostní zájem o případné vyústění naší české kauzy u Ústavního soudu a také českou archivní praxi při zpřístupňování archiválií s osobními údaji v mladých archivních fondech. Také díky tomu jsme měly možnost poznat i některé nuance běžné německé archivní denní praxe a výměna zkušeností byla nejen odborná a zároveň praktická, ale zejména zcela otevřená.

Zapsala: Šimůnková